УДК 376.091.2:159.98

https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-7(47)-1914-1924

Фаловська Ірина Дмитрівна кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри загальної педагогіки, психології та методики початкової освіти, КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради м.Луцьк, тел (050) 541-22-11, https://orcid.org: 0000-0002-9101-9430

Слатвінська Анна Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, https://orcid.org: 0000-0002-8021-4708

Вознюк Оксана Василівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки педагогічного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова, м. Київ, тел.: 044) 239-30-17, https://orcid.org/0000-0002-6649-2058

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті аналізуються як теоретичні основи, так і практичні аспекти психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища. Акцентовано увагу на необхідності глибшого розуміння та актуалізації змісту основних понять: «інклюзія», «інклюзивна освіта» та «інклюзивне навчання». Ці категорії розглядаються не лише як форма організації освітнього процесу, що враховує різноманітність учасників і забезпечує рівний доступ до знань, але й як фундаментальна система цінностей, яка визнає унікальність кожної дитини, її індивідуальні потреби, здібності та право на повноцінну участь у всіх сферах суспільного життя, включно з освітньою.

Автори статті підкреслюють, що ключовою умовою ефективної реалізації інклюзії є наявність якісного психолого-педагогічного супроводу, спрямованого на формування безпечного, підтримувального та адаптованого до індивідуальних можливостей і потреб дитини освітнього середовища. Його головна мета - забезпечення комплексної підтримки, яка дозволяє кожному здобувачеві освіти максимально реалізувати свій потенціал у навчанні та соціальній інтеграції.

Уточнюється, що процес організації та здійснення психолого-педагогічного супроводу здобувачів з особливими освітніми потребами передбачає врахування трьох ключових аспектів: наукового (передбачає обґрунтування методологічних засад, принципів та підходів до інклюзивної освіти); прикладного (орієнтований на розробку й застосування ефективних

методів, форм і засобів супроводу); процесуального (пов'язаний із реалізацією практичних дій та алгоритмів взаємодії всіх учасників освітнього процесу, зокрема вчителів, психологів, батьків і самих учнів).

Таким чином, стаття робить вагомий внесок у розуміння ролі психолого-педагогічного супроводу як одного з визначальних чинників успішної інклюзії в сучасній освітній системі.

Ключові слова: інклюзія, здобувач освіти, інклюзивне освітнє середовище, психолого-педагогічний супровід, адаптація

Falovska Iryna Dmytrivna PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Pedagogy, Psychology and Primary Education Methodology, Municipal Higher Educational Institution «Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Regional Council, https://orcid.org/0000-0002-9101-9430

Slatvinska Anna PhD in Education associate professor at Special and Inclusive Education Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, https://orcid.org: 0000-0002-8021-4708

Vozniuk Oksana Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Pedagogy of the Faculty of Pedagogy of Mykhailo Drahomanov State University, Kyiv, tel.: (044) 239-30-17, https://orcid.org/0000-0002-6649-2058

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF LEARNERS WITH SPECIAL NEEDS IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT

Abstract. The article analyzes both the theoretical foundations and practical aspects of psychological and pedagogical support of learners with special educational needs in an inclusive educational environment.

The emphasis is on the need for a deeper understanding and updating of the content of the basic concepts: "inclusion", "inclusive education" and "inclusive learning".

These categories are considered not only as a form of organizing the educational process, which takes into account the diversity of participants and ensures equal access to knowledge, but also as a fundamental system of values, which recognizes the uniqueness of each child, their individual needs, abilities and the right to full participation in all spheres of social life, including education.

The authors of the article emphasize that the key condition for the effective implementation of inclusion is the availability of high-quality psychological and pedagogical support aimed at forming a safe, supportive and adapted to the individual capabilities and needs of the child educational environment. Its main goal is to provide comprehensive support that allows each student to maximize their potential in learning and social integration.

It is specified that the process of organizing and implementing psychological and pedagogical support for children with special educational needs involves taking into account three key aspects: scientific (provides for the substantiation of methodological foundations, principles and approaches to inclusive education); applied (focused on the development and application of effective methods, forms and means of support); procedural (associated with the implementation of practical actions and algorithms for interaction of all participants in the educational process, in particular teachers, psychologists, parents and students themselves).

Thus, the article makes a significant contribution to understanding the role of psychological and pedagogical support as one of the determining factors of successful inclusion in the modern educational system.

Keywords: inclusion, education seeker, inclusive educational environment, psychological and pedagogical support, adaptation

Постановка проблеми. У сучасному українському освітньому просторі інклюзія набула стратегічного значення як ключовий напрямок реалізації прав людини на рівний доступ до якісної освіти. Закони України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту» гарантують право дітей з особливими освітніми потребами на навчання у звичайних закладах освіти з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей. Водночас, реалізація цього права вимагає створення сприятливого, безпечного і підтримувального середовища, у якому кожен здобувач освіти зможе максимально реалізувати свій потенціал.

Психолого-педагогічний супровід є центральним компонентом інклюзивного процесу, адже забезпечує не лише адаптацію дитини до навчального середовища, а й формування вчителів, учнівського колективу та батьків до толерантного й ефективного співіснування. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного часу, коли зростає кількість дітей із психологічними травмами, порушеннями розвитку та соціальною вразливістю, які потребують індивідуалізованого підходу та професійної підтримки.

Крім того, існує об’єктивна потреба у фаховому зростанні педагогів і психологів, які працюють в інклюзивному середовищі, у вдосконаленні методик супроводу, застосуванні мультидисциплінарного підходу та використанні новітніх технологій підтримки розвитку дітей з ООП.

Отже, розробка ефективної системи психолого-педагогічного супроводу є необхідною умовою забезпечення якісної інклюзивної освіти, інтеграції таких дітей у суспільство та формування гуманістичних цінностей у сучасної молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні дедалі більшого поширення набуває концепція психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, яка передбачає залучення всіх учасників освітнього процесу. Проблеми психолого-педагогічного супроводу в цілому широко розглядаються в науковій літературі як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, зокрема у контексті впровадження інклюзивної моделі освіти.

Значний внесок у вивчення цієї теми зробили І. Кузява, М. Мушкевич, Лорман, Дж. Лупарт та інші.

Загальні аспекти організації психолого-педагогічного супроводу в освітньому процесі та питання адаптації учнів з ООП у закладах освіти досліджує І. Матющенко.

На сучасних підходах до побудови ефективної системи супроводу зосереджують увагу Г. Соколова та Ю. Кравець, акцентуючи насамперед на практичному втіленні теоретичних положень. Дослідники підкреслюють важливість узгодженої командної взаємодії між педагогічними працівниками, спеціалістами та батьками як ключової умови результативного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Т. Щербина у своїх дослідженнях аналізує чинники, що впливають на ефективність психологічного, педагогічного та соціального супроводу дітей з ООП, акцентуючи увагу на необхідності індивідуалізованого підходу та планування освітньої траєкторії кожної дитини.

У наукових працях О. Гаяш і М. Кляпа розкривається специфіка психолого-педагогічного супроводу осіб із розладами аутистичного спектра. На думку дослідників, цей супровід охоплює комплекс діагностичних, корекційно-розвивальних, профілактичних, організаційних і просвітницьких заходів, що реалізуються міждисциплінарною командою фахівців.

Мета статті - дослідження особливостей психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища, виявлення ефективних підходів до його організації.

Виклад основного матеріалу. Необхідність переосмислення підходів до організації інклюзивної освіти зумовлена потребою переходу від формального включення дітей з особливими освітніми потребами до реальної їх інтеграції в освітнє середовище. Традиційні моделі часто не враховують індивідуальних особливостей здобувачів, обмежуючи їх у можливостях повноцінного розвитку, соціалізації та самореалізації.

Сучасна інклюзивна освіта має ґрунтуватися на принципах гнучкості, міждисциплінарної взаємодії, індивідуалізації освітнього процесу, використанні адаптивних методик та технологій. Важливо, щоби всі учасники освітнього процесу - учні, педагоги, батьки, фахівці - діяли як єдина команда, забезпечуючи підтримку та рівний доступ до якісної освіти. Такий підхід не лише сприятиме розвитку потенціалу кожної дитини, а й формуватиме інклюзивну культуру суспільства загалом.

На думку В. Боднара, одного з провідних дослідників інклюзивної освіти, поняття «інклюзія» (від англ. *inclusion* – «включення») слід розглядати як процес розширення можливостей участі всіх громадян у суспільному житті [1, с. 10]. Цей підхід передбачає забезпечення кожній людині права на вільний вибір у різних сферах повсякденного життя та створення умов для її повноцінної участі в соціумі згідно з особистими потребами й прагненнями [1, с. 57].

Відомий зарубіжний дослідник Пітер Міттлер у своїх працях вживає поняття «включаюча освіта», розуміючи його як важливий крок у напрямку соціального прийняття всіх людей, незалежно від віку, статі, стану здоров'я, соціального статусу чи інших відмінностей. На його думку, інклюзивне суспільство визнає цінність різноманіття, бореться з будь-якими формами дискримінації та сприяє повноцінній участі кожної людини в соціальному житті [12].

Водночас українська науковиця З. Шевців підкреслює, що, з огляду на аналіз сучасних наукових визначень, інклюзію доцільно розуміти як залучення до освітнього процесу не лише дітей з інвалідністю чи порушеннями здоров'я, але й тих, хто має інші індивідуальні особливості, унікальні риси або соціальні відмінності [10, с. 44].

На основі наведених визначень сутність поняття «інклюзія» можна узагальнити як соціально-педагогічну концепцію, що передбачає створення умов для повноцінної участі кожної людини в усіх сферах суспільного життя, незалежно від її фізичних, психічних, соціальних чи інших відмінностей**.**

Інклюзія полягає у визнанні різноманіття, забезпеченні права на вибір та самореалізацію, а також у запереченні дискримінації. У контексті освіти вона означає залучення до освітнього процесу не лише дітей з інвалідністю чи порушеннями здоров'я, а й усіх здобувачів освіти з індивідуальними потребами чи особливостями, з акцентом на їхнє навчання у закладах загальної середньої освіти за місцем проживання.

В. Боднар і З. Шевців також обґрунтували категорію «інклюзивна освіта», яку визначили як систему освітніх послуг, що базується на дотриманні основоположного права кожної дитини на здобуття освіти, зокрема за місцем її проживання. Така система передбачає організацію освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти [1; 10].

І. Яцюк у своєму трактуванні інклюзивної освіти розрізняє її вузьке та широке значення. У вузькому сенсі інклюзивна освіта розглядається як індивідуалізована та гнучка система навчання дітей із психофізичними особливостями розвитку в умовах загальноосвітньої школи. У ширшому розумінні, за переконанням автора, цей підхід охоплює також дітей, які мають труднощі у шкільній адаптації чи проблеми з фізичним або психічним здоров'ям, навіть без встановленої інвалідності [9].

Своєю чергою, Н. Валентик та А. Колупаєва, обґрунтували категорію «інклюзивне навчання»: форма організації освітнього процесу за місцем проживання дитини, що базується на індивідуалізації навчання учнів з особливостями психофізичного розвитку. Вчені наголошують, що така модель потребує обов'язкового застосування індивідуальних навчальних програм, а також психолого-педагогічного та медико-соціального супроводу [2; 4].

Таким чином, інклюзивна освіта та інклюзивне навчання виступають не лише як форма організації освітнього процесу, орієнтована на різноманітність і

рівний доступ до знань, а й як система цінностей, що визнає унікальність кожної дитини та її право на повноцінну участь у суспільному житті. Водночас ефективна реалізація інклюзивної моделі освіти вимагає не лише структурних змін, а й комплексної підтримки всіх її учасників. Саме тому важливою умовою забезпечення якісної інклюзії є психолого-педагогічний супровід, який покликаний створити сприятливе освітнє середовище, адаптоване до індивідуальних особливостей дитини.

Як зазначає І.Матющенко, головною метою адаптаційного періоду є створення належних психолого-педагогічних умов, які сприяють успішному пристосуванню школяра з інтелектуальними порушеннями до умов шкільного життя. Важливо розуміти, що адаптація дитини до школи - це не одноразова дія, а тривалий процес, який охоплює важливі аспекти функціонування всіх систем організму дитини [6, с.42].

С. Максименко та О. Главник при цьому зауважують, що ефективні психолого-педагогічні умови формуються передусім через створення позитивного психологічного клімату в учнівському колективі, через організацію таких навчальних і виховних ситуацій, у яких дитина зможе досягти відчуття успіху []. Вчені наголошують, що нездатність дитини ефективно адаптуватися до шкільного середовища може призвести до появи дезадаптивних проявів. Дезадаптація в цьому контексті розглядається як негативне явище, що ускладнює процес гармонійного включення учня в нове середовище. Вона може бути спричинена надто швидкими або стресовими змінами в оточенні, до яких дитина ще не готова як емоційно, так і пізнавально [5].

Враховуючи позиції І. Матющенка, С. Максименка та О. Главник, стає очевидною необхідність забезпечення системного психолого-педагогічного супроводу учня в інклюзивному середовищі як ключової умови його успішної адаптації та подальшого розвитку. Адаптаційний період для дитини з особливими потребами - не короткотривалий етап, а складний, поступовий процес, який охоплює як фізіологічну, так і емоційно-психологічну сферу.

У цьому контексті психолого-педагогічний супровід виступає не лише як допоміжна діяльність, а як необхідний структурний компонент інклюзивної освіти**,** що забезпечує створення безпечного, підтримувального та сприятливого середовища.

І. Садова розглядає психолого-педагогічний супровід у контексті інклюзивної освіти як багатофункціональне явище: з одного боку - це метод, а з іншого - цілісна система професійної діяльності, що ґрунтується на скоординованій взаємодії педагогів, зокрема фахівців корекційного напряму. На думку дослідниці, до учасників процесу супроводу належать не лише діти з особливими освітніми потребами, а й усі суб’єкти освітнього процесу - батьки, педагогічні працівники та учнівський колектив [7].

Т. Щербина вважає, що психолого-педагогічний супровід усіх учасників інклюзивного освітнього процесу є прерогативою психологічної служби закладу

освіти, оскільки така діяльність спрямована на формування комплексної системи психолого-педагогічних, медико-психологічних і психотерапевтичних умов, які сприяють адаптації, реабілітації та подальшій самореалізації дитини в соціальному середовищі [11, с.14].

Психолого-педагогічний супровід осіб з особливими потребами розглядається дослідницею як складний, динамічний процес, до якого входять такі ключові компоненти:

- постійне психологічне консультування та підтримка дітей з ООП із застосуванням відповідних психокорекційних методик;
- надання консультативної допомоги батькам, що виховують дітей із психофізичними порушеннями;
- створення соціально-психологічних умов, які сприяють ефективній соціалізації дитини;
- систематичне дослідження психолого-педагогічного стану дитини в динаміці;
- формування базових життєвих компетентностей і стимулювання активної соціальної інтеграції дитини в суспільство [11, с.15].

Вважаємо, що такий підхід до розуміння складових психолого-педагогічного супроводу є особливо актуальним для представників усіх вікових категорій здобувачів освіти: від дошкільників до студентів закладів вищої освіти. У кожному віковому періоді він виконує свої функції, відповідаючи на специфічні освітні, соціальні та психологічні потреби особистості. Відтак, індивідуалізований, комплексний і тривалий супровід є запорукою створення умов для повноцінного розвитку, самореалізації та соціальної адаптації кожної дитини, незалежно від її віку чи ступеня освітніх потреб.

Г. Соколова, Ю. Кравець переконані, що у процесі реалізації завдань психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами слід враховувати три основні аспекти: науковий, прикладний та процесуальний (практичний) [8].

Науковий аспект передбачає: - аналіз методологічних проблем, а також теоретичних і методичних засад розвитку дитини з особливими освітніми потребами; - узагальнення результатів досліджень у сфері діяльності служб супроводу професійного й особистісного розвитку та вивчення їхнього функціонування в освітній системі; - наукове обґрунтування та створення корекційно-розвивальної програми психолого-педагогічного супроводу; - розроблення алгоритму та технології реалізації поставлених завдань щодо організації ефективного супроводу; - визначення й обґрунтування умов, що забезпечують результативність функціонування системи психолого-педагогічного супроводу.

Прикладний аспект має бути зосереджений на створенні та впровадженні методичного забезпечення для здійснення психолого-педагогічного супроводу в межах освітнього процесу.

Процесуальний (практичний) - на реалізації теоретично обґрунтованих функцій і напрямів діяльності через безпосередню взаємодію з дітьми з особливими освітніми потребами, а також з учителями, батьками та іншими важливими для дитини дорослими [8, с.182].

Такий трикомпонентний підхід дозволяє створити цілісну та дієву систему підтримки учнів (студентів) з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти, оскільки забезпечує одночасну реалізацію кількох взаємодоповнюваних напрямів діяльності. З одного боку, науково-методологічна база формує теоретичні засади та визначає стратегічні орієнтири розвитку супроводу; з іншого - прикладний рівень наповнює цю систему практичними інструментами, необхідними для її впровадження в освітній процес.

Найважливішою складовою є процесуальний компонент, який охоплює конкретні дії, етапи та алгоритми взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Він спрямований на забезпечення системності, послідовності та ефективності реалізації індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти.

Аналіз наукової літератури дозволив основними етапами реалізації процесуального компонента визначити такі:

- діагностико-аналітичний етап (передбачає первинне виявлення потреб здобувача з особливими освітніми потребами шляхом психолого-педагогічного обстеження, анкетування, бесід, спостереження тощо. На цьому етапі формуються висновки про індивідуальні особливості розвитку, рівень навчальних досягнень, емоційно-вольову сферу, соціальну адаптованість);
- планувально-організаційний етап (визначаються цілі та завдання супроводу, розробляється індивідуальна програма розвитку (ІПР), створюється команда психолого-педагогічного супроводу (вчителі, асистент, психолог, дефектолог, соціальний педагог, батьки);
- етап реалізації (включає безпосереднє проведення освітніх, психологічних, корекційно-розвивальних та соціально-адаптаційних заходів. Робота проводиться як індивідуально, так і в групових формах, коригуються методики навчання, поведінкові стратегії, форми оцінювання);
- контрольно-оцінювальний етап (здійснюється моніторинг динаміки розвитку дитини, оцінюється ефективність вжитих заходів, вносяться корективи в індивідуальну програму розвитку. У разі потреби, переглядаються підходи до супроводу та організації взаємодії учасників команди);
- рефлексивно-аналітичний етап (важливий для зворотного зв’язку між фахівцями, здобувачем, батьками. Аналізуються досягнення, труднощі, рівень задоволення потреб учня в освітньому процесі. Також визначаються перспективи подальшого розвитку, необхідність додаткових ресурсів чи змін у стратегії супроводу).

Схарактеризована логіка гарантує, що психолого-педагогічний супровід не є спонтанним, а реалізується як чітко структурований і науково обґрунтований

процес, що забезпечує повноцінну участь здобувачів у навчальному середовищі на засадах рівності, взаємоповаги й педагогічного партнерства.

Водночас узгоджена взаємодія всіх трьох складових сприяє не лише адаптації здобувача до навчального середовища, а й формуванню його життєвих компетентностей, покращенню емоційно-психологічного стану, стимулюванню особистісного зростання та інтеграції в соціум. Саме завдяки такій системній і багаторівневій підтримці інклюзивна освіта здатна відповідати сучасним викликам і забезпечувати рівні можливості для кожної особистості, незалежно від особливостей її розвитку.

Висновки. Таким чином, психолого-педагогічний супровід у закладі освіти має розглядатися не як тимчасова допомога чи реакція на окремі труднощі, а як цілісна, системна та безперервна діяльність, інтегрована у весь освітній процес. Його реалізація має базуватися на постійному моніторингу потреб здобувача, динаміці його розвитку, особистісних, емоційних та соціальних особливостях, а також на тісній взаємодії між педагогами, психологами, батьками та іншими учасниками освітнього середовища. Важливо, щоб цей супровід був гнучким і адаптивним, здатним швидко реагувати на зміни у стані особистості та ефективно підтримувати її упродовж усього періоду навчання.

Лише за умов системного підходу до психолого-педагогічного супроводу можливо створити не формальне, а справді інклюзивне навчальне середовище. Таке середовище забезпечує особистості не лише доступ до знань, а й можливість активно брати участь в освітньому процесі, розвивати свій потенціал, формувати позитивну самооцінку, комунікативні навички та досягати гармонійної соціалізації у колективі однолітків. Воно сприяє формуванню атмосфери прийняття, поваги до різноманітності та справжньої рівності можливостей.

Література

1. Боднар В. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. Рідна школа. 2011. № 3. С. 10–14.

2. Валентик Н. Інклюзивна освіта: за і проти. Директор школи. 2010. № 14–15. С. 45–58.

3. Гаяш О. В., Кляп М. І. Комплексний психолого-педагогічний супровід дітей з розладами спектру аутизму в умовах інклюзивного-ресурсного центру. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць. Вип. 13. / за ред. О. Гаврилова, В. Синьова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори, 2019. С.37-47.

4. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: [монографія]. К.: «Саміт-Книга», 2009. 272 с.

5. Максименко С. Д., Главник О. Адаптація дитини до школи: посібник. К.: Мікрос-СВС. 2003. 111 с.

6. Матющенко І. Психолого-педагогічний супровід процесу адаптації школярів з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивного навчання. Особлива дитина: навчання і виховання. 2023. № 111(3). С.32-49.

7. Садова І.І. Організація системи психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами. Гуманітарний форум. 2023. Т. 1 № 1 С. 28-34.

8. Соколова Г., Кравець Ю. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими потребами: організаційні і методичні аспекти. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови.2023. № *2* (23). С.178-195.

9. Яцюк І. Інклюзивна освіта в умовах сучасного загальноосвітнього навчального закладу. Нова педагогічна думка. 2012. № 2. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2012_2/lyacuk .pdf .

10. Шевців З. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : дис. … докт. пед. наук: 13.00.04. Рівне, 2017. 608 с.

11. Щербина Т. Є. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в спеціальному закладі загальної середньої освіти: кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» / Т. Є. Щербина; наук. керівник к.б.н., професор О. В. Лаврикова ; Міністерство освіти і науки України ; Херсонський держ. ун-т., Педагогічний ф-т., Кафедра спеціальної освіти. Херсон : ХДУ, 2020. 52 с.

12. Mittler Peter. Overcoming Exclusion: Social Justice through Education. Taylor & Francis, 2012. 272 p.

References:

1. Bodnar, V. (2011). Inkliuzyvne navchannia yak sotsialno-pedahohichnyi fenomen [Inclusively as a social and pedagogical phenomenon]. *Ridna shkola - Primary school, 3*, 10–14 [in Ukrainian].

2. Valentyk, N. (2010). Inkliuzyvna osvita: za i proty [Inclusive lighting: for i proti]. *Dyrektor shkoly - School principal, 14-15,* 45–58 [in Ukrainian].

3. Haiash, O. V., Kliap, M. I. (2019). Kompleksnyi psykholoho-pedahohichnyi suprovid ditei z rozladamy spektru autyzmu v umovakh inkliuzyvnoho-resursnoho tsentru [Comprehensive psychological and pedagogical support for children with autism spectrum disorder in the minds of the inclusive resource center]. O. Havrylova, V. Synova (Eds.) *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky) - Actual nutrition correctional enlightenment (pedagogical sciences), 13*. Kamianets-Podilskyi: PP Medobory [in Ukrainian].

4. Kolupaieva, A.A. (2009). Inkliuzyvna osvita: realii ta perspektyvy [Inclusive overview: realistic perspectives]. K.: «Samit-Knyha» [in Ukrainian].

5. Maksymenko, S. D., Hlavnyk, O. (2003). Adaptatsiia dytyny do shkoly [Adaptation of childhood to school]. K.: Mikros-SVS [in Ukrainian].

6. Matiushchenko, I. (2023). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid protsesu adaptatsii shkoliariv z intelektualnymy porushenniamy v umovakh inkliuzyvnoho navchannia [Psychological and pedagogical support of the process of adaptation of pupils to intellectual pillars in the minds of inclusive education]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia - Absolved ditina: navchannya i vihovannya, 3 (111),* 32-49 [in Ukrainian].

7. Sadova, I.I. (2023). Orhanizatsiia systemy psykholoho-pedahohichnoho suprovodu dytyny z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Organization of systems of psychological and pedagogical support of children with special needs]. *Humanitarnyi forum - Humanitarian Forum, 1, 1,* 28-34 [in Ukrainian].

8. Sokolova, H., Kravets, Yu. (2023). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid ditei z osoblyvymy potrebamy: orhanizatsiini i metodychni aspekty [Psychological and pedagogical support of children with special needs: organizational and methodological aspects]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy - Lighting with special needs: hats rozbudovi, 23 (2),* 178-195 [in Ukrainian].

9. Iatsiuk, I. (2012). Inkliuzyvna osvita v umovakh suchasnoho zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Inclusive lighting in the minds of suchasnogo zagalnoosvitnyogo advance deposit] . *Nova pedahohichna dumka - New pedagogical thoug, 2*. Retrieved from: http://archive. nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/ Npd/2012_2/lyacuk .pdf [in Ukrainian].

10. Shevtsiv, Z. (2017). Teoriia i metodyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly do roboty v inkliuzyvnomu seredovyshchi zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Theory and methods of vocational training of teachers of the retail school until the robot in the inclusive seredovishchi zagalnoosvitnogo navchal deposit]. Doctor's thesis. Rivne [in Ukrainian].

11. Shcherbyna, T. Ye. (2020). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v spetsialnomu zakladi zahalnoi serednoi osvity [Psychological-pedagogical supervision of children with special needs in special deposit of special needs]. Kherson: KhDU [in Ukrainian].

12. Mittler Peter. (2012). Overcoming Exclusion: Social Justice through Education. Taylor & Francis [in English].